

sprake. Als het de bedoeling is geweest het generatieschema van Becker te toetsen, dan is dat niet gelukt. Alleen Anneke Ribberink, die de aanzet tot de tweede feministische golf eind jaren zestig behandelt, gaat de confrontatie aan maar komt tot een negatieve conclusie: leden van Beckers zogeheten 'stille generatie' beten in feite het spits af. Verder gaan alleen Righart en Luykx op Beckers stellingen in. Ze blijven opvallend voorzichtig in hun formuleringen — veel vraagtekens — maar hun twijfel aan de houdbaarheid van Beckers standpunten kruipt overal door hun tekst. Ze vrezen voor te veel 'constructie'.

Het minst geslaagd acht ik het korte en weinig zeggende essay van Christien Brinkgreve over de jaren negentig en het relaas van Lutgard Mutsaers over de opeenvolgende rages in de popmuziek. Ze geeft zelf toe dat 'generatie' in deze sector een commercieel bedenkensel is, het afficheren van weer een nieuw genre. Met het historische begrip generatie heeft deze etikettenplakkerij weinig van doen.

De bijdrage van Cor Wagenaar over een scholenstrijd in de architectuur van de jaren zestig is ondanks de wat rommelige opbouw zeker interessant maar het is slechts een van die *cases* zoals die in vrijwel elke tak van kunst en wetenschap van tijd tot tijd zijn te vinden.

Resteren twee bijdragen uit de literatuurhistorische hoek, die niet alleen algemene informatie verschaffen over de opmerkelijke rol van het generatiebegrip in vooral Duitse en Franse literatuurgeschiedenis, maar die ook belangwekkende observaties bevatten. Frans Ruiter komt tot de conclusie dat schrijvers wel kunnen optreden als vertegenwoordigers en woordvoerders van een generatie maar dat de kleine aantallen waarom het altijd gaat, de sociologisch noodzakelijke kwantitatieve bewerking verhinderen.

Zijn suggestie dat beter naar de lezers kan worden gekeken, wordt overgenomen door Wilbert Smulders die onder meer aan de hand van de receptie van de Beweging van Tachtig op zoek gaat naar 'het boek van een generatie' en — voor wat betreft de essayistiek — 'de polemiek van een generatie', aldus gezien door het lezerspubliek. Mooi werk!

Becker besluit zijn opstel met de uitspraak dat hij zich de beoefening van hedendaagse westerse geschiedenis moeilijk zonder aandacht voor generaties kan voorstellen. Righart en Luykx vallen hem op hun voorlaatste pagina bij met de stelling dat aangezien historici zich beroepshalve bezighouden met wat blijft en wat verandert, 'generatie een kernthema voor hen zou moeten zijn'. Onbeantwoord blijft de vraag waarom dat dan zo zelden wordt begrepen. Een professionele blinde vlek of een onhanteerbaar concept?

J. A. A. van Doorn

I. J. Blanken, *Geschiedenis van Philips Electronics N. V.*, IV, *Onder Duits beheer, 1935-1950* (Zaltbommel: Europese bibliotheek, 1997, 411 blz., ISBN 90 288 6450 4).

De oorlogsjaren 1940-1945 vormen het middendeel van de vijftien jaren waaraan Blanken het vierde deel van de Philips-geschiedschrijving heeft gewijd. Maar het zal duidelijk zijn dat de bezettingstijd mentaal het zwaarste weegt en daarom terecht de meeste ruimte in beslag neemt. Niettemin is het opvallend hoezeer in de voorafgaande tijd vanaf 1935 de oorlog een schaduw vooruit werpt en vanaf 1945 tot 1950 de gevolgen ervan worden ondervonden. De periode 1935-1950 is hiermee zinvol afgebakend.

Uit de sterk verbeterde financiële resultaten kan de leiding van de onderneming in 1935 concluderen dat Philips zich aan de omstandigheden van de economische depressie heeft aangepast. De afsluiting van de internationale markt en de belemmeringen van het internationale betalingsverkeer blijven evenwel een negatieve werking uitoefenen. Door de politieke aspec-

ten komen vooral de relaties tot Nazi-Duitsland onder druk. Positief daartegenover zijn de vergrote betekenis van de thuismarkt en de gedurige innovatieve productontwikkeling, onder andere op het terrein van de verlichtingsbronnen en de telecommunicatie. De televisie kondigt zich alleen nog aan maar het elektrisch scheerapparaat wordt in 1939 in productie genomen.

Boeiend zijn de relaties die tot de eigen overheid ontstaan, in het bijzonder tot het ministerie van economische zaken. Zij maken alles bijeen de indruk van een proces van wederzijdse gewenning. Een aparte nadruk verdient het thema van de economische oorlogsvoorbereiding. Terwijl de overheid vanaf 1936 op dit terrein activiteiten ontplooit, bereidt Philips al vanaf oktober 1934 plannen voor om in geval van oorlog personeel en materieel tijdig uit Eindhoven naar de Vesting Holland over te brengen. Oorlogsvoorbereiding is ook de in 1939 verwezenlijkte stichting van een bedrijf in Dordrecht. In hetzelfde jaar geschiedt de overbrenging van een deel van de Nederlandse productie naar Blackburn in het Engelse Lancashire. Tevens lukt het om de Engelse en Amerikaanse eigendommen in afzonderlijke trusts onder te brengen. De zetelverplaatsing is pas in 1940 een feit.

In zijn analyse van de oorlogsjaren stelt de schrijver zich zakelijk op, vanuit het streven naar overleving, zonder daarbij aspecten van 'goed' of 'fout' uit het oog te verliezen. Fascinerend is de dubbele optiek van enerzijds het beleid van de Nederlandse directie in Eindhoven en anderzijds dat van de concerdirectie in New York. Alleen een groep directie- en stafleden, onder wie Anton Philips, lukt het de overkant te bereiken en via Engeland naar Amerika te reizen. Daar wordt het bestaande bruggenhoofd uitgebreid tot North American Philips Company (1942), mede ten dienste van de Amerikaanse oorlogsproductie. Gemakkelijk heeft Philips het niet op de zo nieuwe markt maar echt emotioneel worden pas de meningsverschillen met onze Londense regering omtrent de interpretatie van de regeling van het rechtsverkeer in oorlogstijd. Dit betrof het geheel van wettelijke maatregelen die de Nederlandse regering in Londen in mei-juni 1940 had uitgevaardigd om te verhinderen dat de Duitse bezetter Nederlandse bezittingen en tegoeden in het buitenland kon opeisen. Tevens was geregeld dat Nederlanders buiten bezet gebied geen zakelijke contacten meer mochten onderhouden met de vijand of met personen in bezet gebied. Ontheffing kon geschieden en Philips verkreeg deze ook, maar over de reikwijdte ervan verschilden de Philips-directie in New York en onze regering in Londen stevig van mening. Blanken is hier zeer openhartig over (184) en voegt daarmee een belangwekkend hoofdstuk toe aan het thema van de praktijk van dit rechtsverkeer.

Geleid door ir. Frits Philips, zoon van Anton, ondergaat het bedrijf in bezet Nederland de bekende onderbeheerstelling door de Duitsers en de gedwongen uitvoering van orders voor de Wehrmacht. Gemiddeld 24% van de totale bedrijfsomzet bestaat tijdens de bezetting uit leveringen met een militair karakter (247). Zonder doelbewuste obstructie van alle geledingen in de onderneming zou dit cijfer veel hoger zijn uitgevallen. De handhaving van de werkgelegenheid is van belang voor de continuïteit van de onderneming, het verzet tegen de arbeidsinzet, blijkend uit de vele honderden onderduikers, en de actie tot redding van joodse werknemers. In dit laatste geval gaat het om circa honderd joden die niet weg willen of kunnen, alsmede talloze andere buiten het bedrijf bedreigde joden. Uiteindelijk is deze vorm van verzet niet opgewassen tegen het venijn van de bezetter. Enige tientallen worden niettemin gered.

De laatste vijfjaren, 1945-1950, staan in het teken van wederopbouw en herstel, in de aanvang gekenschetst door het op gang brengen van de productie, inclusief de financiering, en de interne zuivering. Verbluffend is het herstel. Eind 1946 heeft de onderneming in Nederland al 28.500 werknemers tegen 19.000 in 1939. Eveneens in 1946 vangt de decentralisatie aan door talrijke nieuwe vestigingen in ons land en sticht Philips een permanent directiebureau in Den Haag voor het onderhouden van goede betrekkingen met de overheid. Veel aandacht gaan de

herstructureringsplannen van het concern vragen. Zij waren door de oorlog op de achtergrond geraakt. In de jaren vijftig breekt mede in het kader van de nationale industrialisatie een periode van ongekende groei aan. Dan vertoont ook de Amerikaanse dochter een stormachtige ontwikkeling.

Als eindindruk resteert dat Blanken een helder, open en evenwichtig boek heeft geschreven dat tot het beste behoort wat op bedrijfshistorisch terrein het licht heeft gezien. Enige kritiek rijst alleen bij ondergeschikte punten, zoals ten aanzien van de bekende voorgenomen handelsmissie naar Zuid-Amerika (1935). In het feit dat Ernst Heldring zich toen verzette tegen het opnemen van managers in de delegatie, zie ik geen *dédain* voor de groeiende invloed van internationale concerns maar eerder de wens uitsluitend topfiguren op te nemen, zoals men ook tegenwoordig nog doet. Bij de talloze, zeer functionele afbeeldingen ontbreekt tenslotte naar mijn smaak veelal een informatief onderschrift, bijvoorbeeld een jaartal in ruim dertig gevallen.

Joh. de Vries

G. Harinck, R. Janssens, ed., *Het Amersfoorts congres van 1948* (Ad chartas-reeks I, Groen van Prinsterer-reeks van het GPV LXXXIII; Barneveld: De Vuurbaak, 1998, 160 blz., f 24,75, ISBN 90 5560 143 8); R. Kuiper, W. Bouwman, ed., *Vuur en vlam, II, De organisatie van het vrijgemaakt-gereformeerde leven 1944-1994* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1998, 352 blz., f 49,90, ISBN 90 6064 944 3).

Het Gereformeerd Politiek Verbond behoort tot de stabiele elementen van het Nederlandse politieke bestel. Zijn vertegenwoordigers Jongeling, Verbrugh, Schutte en Van Middelkoop hebben sinds 1963, toen het GPV voor het eerst een zetel verwierf, zich gerespecteerde leden van de Tweede Kamer getoond. Het GPV bestond toen in 1963 reeds vijftien jaren, want als zijn geboortedag hanteert het GPV de eerste april 1948. Ondanks die ietwat frivole datum vond de oprichting plaats op stevige bodem, in een zaaltje van een gereformeerde kerk aan de Amersfoortse Zuidsingel, tijdens een driedaags congres van vrijgemaakt-gereformeerden die, ingeleid door bevlogen theologen vooral, zich bezonnen op hun politieke roeping aan de hand van onderwerpen als 'kerk en koninkrijk Gods', 'de gemeene gratie' en 'het ambt van de overheid'.

Die thema's waren gezien hun achtergronden niet toevallig. De ongeveer duizend aanwezige mannenbroeders waren gepokt en gemazeld in de gereformeerde leer en traditie, geschoold door jaren van kerkgang en bezoek aan catechisatie, knapen-, jongelings-, mannen- en (anti-revolutionaire) kiesverenigingen. Als echte Kuyperianen wisten zij kerk, staat en maatschappij strijdbaar te dienen — niet weinigen hadden in de afgelopen jaren van bezetting en verzet dat ook daadwerkelijk getoond.

Zij behoorden bovendien tot het smaldeel dat zich sinds 1944 vrijgemaakt had van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Vrijgemaakt van het daar oppermachtige synodocratisch gezag dat omstreden leerbesluiten (over doop en verbond) dwingend had opgelegd en vervolgens de belangrijkste tegenstanders daarvan (de Kamper hoogleraren K. Schilder en S. Greydanus) met discutabele procedures had afgezet, elk verder protest beantwoordend met uitstoting. Hun vrijmaking was op de eerste plaats een eenvoudige daad van solidariteit met geliefde voorlieden en een protestactie tegen hoge heren met hautaine en gladde praatjes en dominocratische gedragingen. Maar de vrijmaking had ook een voorgeschiedenis als een voor-